

الشمس
الكرمين

١٤١٩٤٢

دانشگاه تهران

دانشکده حقوق و علوم سیاسی

پایان نامه برای دریافت درجه دکتری مقوق بین الملل

عنوان پایان نامه

بررسی مناقشات حقوقی در مورد استفاده صلح آمیز از انرژی هسته ای

استاد راهنما

جناب آقای دکتر سید فضل الله موسوی

اساتید مشاور

جناب آقای دکتر عباسعلی کدخدایی   سرکار خانم دکتر الهام امین زاده

اساتید داور

جناب آقای دکتر صلح چی - جناب آقای دکتر حبیب زاده

جناب آقای دکتر میر عباسی - جناب آقای دکتر مؤمنی راد

دانشجو

مهدی حاتمی

۱۳۸۹ / ۷ / ۴

۴

سال تحصیلی ۸۹-۱۳۸۸

۱۴۱۹۴۲

مؤسسه مطالعات و تحقیقات حقوقی
دانشگاه تهران

جمهوری اسلامی ایران
دانشگاه تهران

شماره _____
تاریخ _____
پروست _____

اداره کل تحصیلات تکمیلی

باسمه تعالی

تعهد نامه اصالت اثر

اینجانب *محمد علی* ..... متعهد می شوم که مطالب مندرج در این پایان نامه / رساله حاصل کار پژوهشی اینجانب است و به دستاوردهای پژوهشی دیگران که در این پژوهش از آنها استفاده شده است ، مطابق مقررات ارجاع و در فهرست منابع و مأخذ ذکر گردیده است. این پایان نامه / رساله قبلاً برای احراز هیچ مدرک هم سطح یا بالاتر ارائه نشده است . در صورت اثبات تخلف (در هر زمان) مدرک تحصیلی صادر شده توسط دانشگاه از اعتبار ساقط خواهد شد .
کلیه حقوق مادی و معنوی این اثر متعلق به پردیس / دانشکده / مرکز دانشگاه تهران می باشد .

نام و نام خانوادگی دانشجو

امضاء

محمد علی

هرگس

۱۳۸۹/۷/۱۳

آدرس : خیابان انقلاب اول خیابان فخر رازی - پلاک ۵ کد پستی : ۱۳۰۴۵/۵۶۸

فاکس : ۶۴۹۷۳۱۴

۱۳۸۹ / ۷ / ۳

دانشکده حقوق و علوم سیاسی
گروه آموزشی حقوق عمومی
گواهی دفاع از رساله دکتری

هیات داوران رساله دکتری : آقای مهدی حاتمی

گرایش :

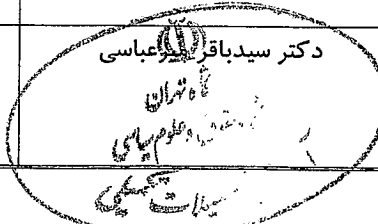
در رشته : حقوق بین الملل

با عنوان : بررسی مناقشات حقوقی در مورد استفاده صلح آمیز از انرژی هسته ای

ارزیابی نمود .

با درجه **بسیار خوب** ۱۳۸۹/۴/۲۹ را در تاریخ

ردیف	مشخصات هیات داوران	نام و نام خانوادگی	مرتبۀ دانشگاهی	دانشگاه یا موسسه	امضاء
۱	استاد راهنما استاد راهنمای دوم (حسب مورد)	دکتر سیدفضل اله موسوی	استاد	دانشکده حقوق و علوم سیاسی	
۲	استاد مشاور	دکتر عباسعلی کدخدائی	دانشیار	دانشکده حقوق و علوم سیاسی	
۳	استاد مشاور دوم (حسب مورد)	دکتر الهام امین زاده	استادیار	دانشکده حقوق و علوم سیاسی	
۴	استاد مدعو خارجی	دکتر محمدعلی صلح چی	استادیار	دانشگاه علامه طباطبائی	
۵	استاد مدعو خارجی	دکتر توکل حبیب زاده	استادیار	دانشگاه امام صادق (ع)	
۶	استاد مدعو داخلی	دکتر سیدباقر میرعباسی	دانشیار	دانشکده حقوق و علوم سیاسی	
۷	استاد مدعو داخلی	دکتر احمد مومنی راد	استادیار	دانشکده حقوق و علوم سیاسی	
۵	معاون یا نماینده معاون تحصیلات تکمیلی دانشکده	دکتر سیدباقر میرعباسی	دانشیار	دانشکده حقوق و علوم سیاسی	

تذکر : این برگه پس از تکمیل هیات داوران در نخستین صفحه پایان نامه درج می گردد

ط	چکیده
۱	مقدمه
۵	کلیات
۵	بند اول) سوابق امر
۹	بند دوم) نقاط عطف در استفاده صلح آمیز از انرژی هسته ای
۹	الف) دوره اول (۱۹۵۳-۱۹۴۵): دوران انحصار انرژی هسته ای
	ب) دوره دوم (۱۹۷۴-۱۹۵۳): دوره اتم برای صلح، آژانس بین المللی انرژی اتمی و معاهده
۱۰	منع گسترش
۱۰	ج) دوره سوم (۱۹۹۱-۱۹۷۴): شکل گیری کنترل صادرات مواد و تجهیزات هسته ای
	د) دوره چهارم (۲۰۰۱-۱۹۹۱): دوره تقویت معاهده منع گسترش از طریق کنفرانس های
۱۱	بازنگری و ایجاد محدودیتهای بیشتر بر صادرات مواد و تجهیزات هسته ای
۱۲	ه) دوره پنجم: بعد از سال ۲۰۰۱
	بند سوم) مناقشات موجود میان گروههای فعال در عرصه معاهده منع گسترش سلاح
۱۲	های هسته ای
۱۳	الف) گروههای موجود در این عرصه
۱۴	ب) اختلاف دیدگاهها در مورد معاهده منع گسترش
۱۶	ج) اختلاف دیدگاهها در چارچوب آژانس
۱۸	د) اختلاف دیدگاهها در بحث هسته ای جمهوری اسلامی ایران
	بخش اول: استفاده صلح آمیز از انرژی هسته ای در چارچوب سازمان
۲۰	های بین المللی و معاهده منع گسترش سلاحهای هسته ای
	فصل اول: بررسی اقدامات سازمانهای بین المللی در خصوص استفاده صلح آمیز
۲۲	از انرژی هسته ای

بند اول) بررسی اقدامات سازمان ملل متحد در خصوص استفاده صلح‌آمیز از انرژی هسته‌ای.....	۲۲
بهره اول) تشکیل کنفرانس‌های بین‌المللی.....	۲۲
بهره دوم) قطعنامه‌های مجمع عمومی در خصوص استفاده صلح‌آمیز از انرژی هسته‌ای.....	۲۸
بند دوم) اقدامات سایر سازمانهای بین‌المللی.....	۲۹
بهره اول) نقش آژانس بین‌المللی انرژی اتمی در استفاده صلح‌آمیز از انرژی هسته‌ای.....	۲۹
بهره ۱-۱) سابقه اقدامات آژانس در این خصوص.....	۳۰
بهره ۲-۱) همکاری فنی آژانس با جمهوری اسلامی ایران.....	۳۹
بهره دوم) نقش برنامه توسعه ملل متحد و بانک جهانی در استفاده صلح‌آمیز از انرژی هسته‌ای.....	۴۲
فصل دوم: بررسی مفاد ماده ۴ معاهده منع گسترش سلاحهای هسته‌ای در خصوص استفاده صلح‌آمیز از انرژی هسته‌ای.....	
بند اول) تعهد به همکاری و مشارکت با کشورهای فاقد سلاحهای هسته‌ای برای استفاده صلح‌آمیز از انرژی هسته‌ای.....	۴۵
بند دوم) ویژگیهای حق استفاده صلح‌آمیز از انرژی هسته‌ای.....	۴۹
بهره اول: «حق مسلم» استفاده صلح‌آمیز از انرژی هسته‌ای و ارتباط آن با مواد ۱ و ۲ معاهده منع گسترش.....	۴۹
بهره ۱-۱) فرآیند تدوین «حق مسلم» استفاده از انرژی هسته‌ای.....	۵۳
بهره ۲-۱) وجود تعارض میان «حق مسلم» استفاده صلح‌آمیز از انرژی هسته‌ای با عبارت «مطابق مواد ۱ و ۲».....	۵۶
بهره ۳-۱) بررسی مسأله از دیدگاه حقوق معاهدات.....	۵۸

- بهره دوم) غیر قابل تبعیض بودن حق استفاده صلح آمیز از انرژی هسته‌ای ۶۱
- بهره ۱-۲) همکاری هسته ای ایالات متحده آمریکا و هند ۶۲
- بهره ۱-۱-۲) تاریخچه همکاریهای دو جانبه - ایالات متحده آمریکا و هند ۶۳
- بهره ۱-۲-۲) تعهدات هر یک از طرفین بموجب ابتکار هسته‌ای غیر نظامی ۶۴
- بهره ۱-۲-۳) ارزیابی ابتکار هسته‌ای غیر نظامی میان هند و ایالات متحده آمریکا از دیدگاه حقوق بین‌الملل هسته‌ای ۶۵
- بهره ۱-۲-۱-۳) مشکل جداسازی برنامه‌های هسته‌ای نظامی از برنامه‌های هسته‌ای غیر نظامی ۶۵
- بهره ۱-۲-۳-۲) مشکل تبعیت هند از پادمانهای آژانس بین‌المللی انرژی اتمی ۶۶
- بهره ۱-۲-۳-۳) مشکل نپیوستن هند به معاهده منع جامع آزمایشات هسته‌ای و معاهده توقف تولید مواد شکاف‌پذیر ۶۹
- بهره ۱-۲-۳-۴) مشکل عدم توجه به تشکیلاتی که آمریکا و متحدانش آنها را ایجاد نموده اند: ۷۰
- بهره ۱-۲-۳-۵) مشکل عدم انطباق توافق آمریکا - هند با مقررات معاهده منع گسترش ۷۰
- بهره ۱-۲-۴) بررسی تحولات بعدی توافق میان ایالات متحده آمریکا - هند ۷۳
- بهره ۲-۲) پرونده هسته‌ای جمهوری اسلامی ایران ۷۸
- بهره ۱-۲-۲) نقض مقررات اساسنامه آژانس بین‌المللی انرژی اتمی و مقررات پادمان در ارجاع قضیه هسته‌ای ایران از شورای حکام به شورای امنیت ۸۱
- بهره ۲-۲-۲) نقد رویکرد شورای امنیت نسبت به قضیه هسته‌ای جمهوری اسلامی ایران ۸۵
- بهره ۳-۲-۲) نادیده گرفتن اصل رضایت به انعقاد معاهده ۹۲
- بهره ۲-۲-۴) نقض توافق بعمل آمده میان جمهوری اسلامی ایران و آژانس تحت عنوان مُدالیتة ۹۲
- بهره ۲-۲-۵) افشاء اطلاعات محرمانه جمهوری اسلامی ایران توسط آژانس ۹۶
- بهره سوم) ابتدای حق استفاده صلح آمیز از انرژی هسته‌ای بر «حق توسعه» ۹۷
- بهره ۱-۳) بررسی ابعاد مختلف حق توسعه ۱۰۰

بهره ۲-۳) رویکرد حقوق بشری به بحث حق استفاده صلح‌آمیز از انرژی هسته‌ای..... ۱۰۳
 بهره ۳-۳) قابلیت طرح مسوولیت بین‌المللی کشورهای نافی حق توسعه در عرصه استفاده
 صلح‌آمیز از انرژی هسته‌ای..... ۱۰۶

بخش دوم: بررسی رژیم‌های محدود کننده استفاده صلح‌آمیز از انرژی

هسته‌ای..... ۱۰۹

فصل اول: چارچوبهای غیر معاهده ای محدود کننده استفاده صلح‌آمیز از انرژی

هسته ای..... ۱۱۱

بند اول: بررسی انطباق موازین ابتکار امنیت اشاعه با موازین بین‌المللی..... ۱۱۴

بهره اول) چگونگی شکل‌گیری ابتکار امنیت اشاعه، ساختار و اهداف آن..... ۱۱۴

بهره ۱-۱) چگونگی شکل‌گیری..... ۱۱۴

بهره ۱-۲) ساختار و هدف ادعایی ابتکار امنیت اشاعه..... ۱۱۵

بهره دوم) بررسی بیانیه اصول توقیف و دلایل توجیه کننده شکل‌گیری ابتکار امنیت

اشاعه..... ۱۱۶

بهره ۱-۲) بررسی بیانیه اصول توقیف..... ۱۱۶

بهره ۲-۲) بررسی مجموعه دلایل طرفداران ابتکار امنیت اشاعه..... ۱۱۸

بهره ۱-۲-۲) قطعنامه ۱۵۴۰ شورای امنیت:..... ۱۱۸

بهره ۲-۲-۲) قطعنامه ۱۷۱۸ شورای امنیت..... ۱۱۹

بهره ۲-۲-۳) اصلاح کنوانسیون ۱۹۸۸ در مورد مقابله با اعمال غیر قانونی علیه ایمنی

دریانوردی:..... ۱۱۹

بهره ۲-۲-۴) دفاع مشروع..... ۱۲۳

بهره ۲-۲-۵) شکل‌گیری عرف بین‌المللی با توجه به توافقات آمریکا با برخی از دولتها..... ۱۲۴

بهره سوم) بررسی انتقادات وارده بر ابتکار امنیت اشاعه..... ۱۲۵

بهره ۱-۳) بررسی نقض کنوانسیون ۱۹۸۲ حقوق دریاها توسط بیانیه اصول توقیف..... ۱۲۵

بهره ۱-۱-۳) تاثیر بیانیه اصول توقیف بر حق عبور بی‌ضرر..... ۱۲۶

بهره ۳-۱-۲) بیانیه اصول توقیف و سایر مناطق دریایی ۱۳۰

بهره ۳-۲) سایر انتقادات وارده بر ابتکار امنیت اشاعه ۱۳۱

بهره ۳-۲-۱) فقدان مبنایی حقوقی برای آن: ۱۳۱

بهره ۳-۲-۲) عدم ارائه اطلاعات صحیح در مورد عملیاتهای ابتکار ۱۳۲

بهره ۳-۲-۳) مشخص نبودن کشورهای مظنون ۱۳۳

بهره ۳-۲-۴) مغایرت موازین حاکم بر ابتکار با معاهده منع گسترش ۱۳۳

بهره ۳-۲-۵) مغایرت موازین حاکم بر ابتکار با قطعنامه ۱۵۴۰ شورای امنیت ۱۳۳

بهره ۳-۲-۶) ابهام در ماهیت عضویت در ابتکار ۱۳۴

بهره ۳-۲-۷) عدم صحت استناد به قطعنامه ۱۷۱۸ در راستای مشروعیت دادن به
ابتکار ۱۳۵

بهره ۳-۲-۸) حمایت ضعیف از ابتکار در آسیا ۱۳۵

بند دوم: بررسی سایر ترتیبات غیر معاهده‌ای محدود کننده استفاده صلح آمیز از

انرژی هسته‌ای ۱۳۶

بهره اول) گروه عرضه‌کنندگان هسته‌ای ۱۳۶

بهره ۱-۱) نظرات طرفداران گروه عرضه‌کنندگان هسته‌ای ۱۳۸

بهره ۱-۲) نظرات مخالفین گروه عرضه‌کنندگان هسته‌ای ۱۳۹

بهره دوم) کمیته زانگر ۱۴۲

فصل دوم: چارچوبهای معاهده ای محدود کننده استفاده صلح آمیز از انرژی

هسته‌ای ۱۴۴

بند اول) پروتکل الحاقی ۱۴۵

بهره اول) بررسی روند شکل‌گیری پروتکل الحاقی ۱۴۶

بهره دوم: اهداف پروتکل الحاقی ۱۴۸

- بهره سوم: بررسی مواد پروتکل الحاقی و مقایسه آن با پادمان ۱۵۳ آژانس ۱۴۹
- بهره چهارم: مشکلات اجرایی مقررات پروتکل الحاقی ۱۵۵
- بند دوم: بازنگری در معاهده منع گسترش سلاحهای هسته‌ای و بررسی محدودیت استفاده صلح آمیز از انرژی هسته‌ای توسط آن
- ۱۵۹.....
- بهره اول) کنفرانس‌های بازنگری از سال ۱۹۷۵ تا سال ۲۰۰۰ ..... ۱۶۲
- بهره ۱-۱) ترتیبات عرضه و انتقال مواد هسته‌ای ۱۶۲
- بهره ۱-۲) موضوع پایبندی به معاهده منع گسترش ۱۶۳
- بهره دوم) تحولات بعد از کنفرانس بازنگری ۲۰۰۰ ..... ۱۶۵
- بهره ۱-۲) نگاهی گذرا به مسائل مطروحه در کمیته‌های مقدماتی ۲۰۰۴ و ۲۰۰۹ ..... ۱۶۶
- بهره ۲-۲) بررسی موضوع کناره‌گیری از معاهده منع گسترش ۱۷۲
- بهره ۱-۲-۲) بررسی دیدگاههای محدودکننده ماده (۱) ۱۰ معاهده منع گسترش ۱۷۴
- بهره ۱-۱-۲-۲) پیشنهاد آلمان ۱۷۵
- بهره ۲-۱-۲-۲) نظر هیات بلند پایه ۱۷۵
- بهره ۳-۱-۲-۲) پیشنهاد ۲۶ کشور صادرکننده مواد هسته‌ای ۱۷۶
- بهره ۴-۱-۲-۲) پیشنهاد گروهی از کشورهای صادرکننده مواد هسته‌ای ۱۷۶
- بهره ۵-۱-۲-۲) نظرات اتحادیه اروپا در خصوص حق کناره‌گیری ۱۷۶
- بهره ۶-۱-۲-۲) نظر استرالیا و نیوزیلند در مورد حق کناره‌گیری ۱۷۷
- بهره ۷-۱-۲-۲) نظر کره جنوبی در مورد حق کناره‌گیری ۱۷۸
- بهره ۸-۱-۲-۲) نظریه مبتنی بر خودمحدودیتی اعضا معاهده منع گسترش قبل از کناره‌گیری از معاهده ذریبط ۱۸۰
- بهره ۲-۲-۲) بررسی دیدگاههای مؤید چارچوب ماده (۱) ۱۰ معاهده منع گسترش ۱۸۱
- بهره ۱-۲-۲-۲) نظر جمهوری اسلامی ایران در مورد حق کناره‌گیری ۱۸۱

- بهره ۲-۲-۲-۲) فقدان مستند قابل پذیرشی در خصوص اعمال پادمانهای آژانس پس از کناره گیری از معاهده ۱۸۳
- بهره ۲-۲-۲-۳) فقدان مبنای قابل پذیرشی جهت استرداد مواد و تجهیزات دریافتی به کشورهای عرضه کننده آن مواد پس از کناره گیری از معاهده ۱۸۳
- بهره ۲-۲-۲-۴) اقدامات کشورهای دارای سلاحهای هسته ای دلیلی برای کناره گیری از معاهده ۱۸۴
- بهره ۲-۳) مفهوم عدم پابندی به معاهده منع گسترش بعد از سال ۲۰۰۰ ..... ۱۸۵
- بهره ۲-۳-۱) مفهوم عدم پابندی در نگرش گروه اول: ۱۸۵
- بهره ۲-۳-۲) مفهوم عدم پابندی در نگرش گروه دوم ۱۸۸
- بند سوم: محدودیتهای اعمالی بر چرخه سوخت هسته‌ای ۱۹۰**
- بهره اول) نظر کشورها و نهادهای حامی ایده چرخه سوخت هسته‌ای بین‌المللی ۱۹۴
- بهره ۱-۱) نظر ایالات متحده آمریکا ۱۹۴
- بهره ۲-۱) نظر انگلستان ۱۹۶
- بهره ۳-۱) گزارش هیأت بلندپایه دبیرکل سازمان ملل متحد ۱۹۷
- بهره ۴-۱) طرح مؤسسه سیپری ۲۰۰
- بهره دوم) استدلالهای مطروحه علیه چرخه سوخت هسته‌ای بین‌المللی ۲۰۱
- بهره ۱-۲) وجود مقررات مربوطه چرخه سوخت در اساسنامه آژانس بین‌المللی انرژی اتمی ۲۰۱
- بهره ۲-۲) مخالفت با اهداف معاهده منع گسترش: ۲۰۲
- بهره ۳-۲) مغایرت چرخه سوخت هسته‌ای بین‌المللی با شبکه توافقات قبلی ۲۰۳
- بهره ۴-۲) مغایرت رژیم جدید با موازین نظارتی و حفاظتی قبلی ۲۰۳
- بهره ۵-۲) وجود رژیم‌های خاص در مورد سوخت هسته‌ای ۲۰۳
- بهره ۶-۲) ملاحظات داخلی کشورهای عضو معاهده منع گسترش ۲۰۴
- بهره ۷-۲) عکس‌العمل سرد کشورهای فاقد چرخه سوخت هسته‌ای ۲۰۴
- بهره سوم: بررسی گزارش ۱۳ ژوئن ۲۰۰۷ مدیرکل سابق آژانس ۲۰۶

بهره ۳-۱) فواید رویکردهای چند جانبه سوخت هسته‌ای از دیدگاه گزارش ۱۳ ژوئن ۲۰۷.	
بهره ۳-۲) پیشنهادات مربوط به چرخه سوخت بین‌المللی.....	۲۰۸
نتیجه‌گیری و ارائه راهکارها.....	۲۱۴
الف) نتیجه‌گیری.....	۲۱۴
ب) راهکارها.....	۲۱۶
ضمایم.....	۲۲۲
چکیده انگلیسی.....	۳۲۱

چکیده

در چارچوب معاهده منع گسترش سلاحهای هسته ای (NPT) اهداف سه گانه ای مدنظر قرار گرفته است که عبارتند از: ۱) استفاده صلح آمیز از انرژی هسته ای؛ ۲) عدم گسترش سلاحهای هسته ای و ۳) خلع سلاح هسته ای.

نگارنده در این پایان نامه ضمن بررسی ابعاد مختلف حقوقی حق استفاده صلح آمیز از انرژی هسته ای، گروه بندی های موجود در عرصه نظام عدم گسترش سلاحهای هسته ای، مناقشات فیما بین آنها را نیز بررسی نموده و در کنار این مسایل محدودیتهای اعمالی بر استفاده صلح آمیز از انرژی هسته ای مورد بررسی و تحلیل حقوقی قرار گرفته است.

مقدمه

هر معاهده بین‌المللی حاوی حقوق و تعهداتی برای کشورهای عضو می‌باشد و کشورها با توجه به مصالح خود نسبت به عضویت یا عدم عضویت در آن تصمیم‌گیری می‌کنند. معاهده منع گسترش سلاحهای هسته‌ای نیز از این قاعده مستثنی نیست. در معاهده مزبور کشورهای دارای سلاحهای هسته‌ای در ماده ۱، متعهد به عدم انتقال مستقیم یا غیر مستقیم سلاحهای هسته‌ای یا سایر ادوات انفجاری هسته‌ای و یا کنترل بر این سلاحها یا ادوات انفجاری به کشورهای دیگر شده‌اند. کشورهای دارای سلاحهای هسته‌ای نباید کشورهای فاقد سلاحهای مزبور را به هیچ طریقی، در ساخت سلاحهای هسته‌ای یا سایر ادوات انفجاری هسته‌ای یا کسب این سلاحها یا دیگر ادوات انفجاری و کنترل بر آنها کمک، تشویق و ترغیب نمایند. در مقابل این تعهد کشورهای دارای سلاحهای هسته‌ای، کشورهای فاقد سلاحهای مربوطه نیز در ماده ۲ متعهد شده‌اند که از قبول مستقیم یا غیر مستقیم انتقال سلاحها یا سایر ادوات انفجاری هسته‌ای یا کنترل بر این سلاحها یا سایر ادوات انفجاری هسته‌ای به دیگری خودداری نموده و به هیچ طریقی سلاحها یا سایر ادوات انفجاری هسته‌ای را نساخته و کسب نمایند و در جستجو و یا دریافت کمک برای ساخت سلاحها و یا سایر ادوات انفجاری هسته‌ای بر نیایند. در ماده ۳ معاهده فوق‌الذکر، تعهد دیگر برای کشورهای فاقد سلاحهای مزبور درج شده که بموجب آن، کشورهای ذیربط متعهد می‌گردند که طی موافقتنامه‌ای که طبق اساسنامه آژانس بین‌المللی انرژی اتمی و سیستم پادمان آن مورد مذاکره قرار گرفته و منعقد خواهد شد، پادمان آژانس را صرفاً بمنظور بررسی انجام تعهدات عضو مربوط و جلوگیری از انحراف انرژی هسته‌ای از استفاده‌های صلح‌آمیز به سوی سلاح هسته‌ای یا دیگر ادوات انفجاری هسته‌ای بپذیرند.

پذیرش تمام تعهدات فوق‌الذکر از جانب کشورهای فاقد سلاحهای هسته‌ای صرفاً جهت بهره‌مندی آنها از حق استفاده صلح‌آمیز از انرژی هسته‌ای مندرج در ماده ۴ معاهده منع گسترش است. بموجب ماده مزبور هیچیک از مواد این معاهده به نحوی تفسیر نخواهد شد که بر حقوق مسلم هر یک از اعضای آن بمنظور توسعه تحقیقات، توسعه و بهره‌برداری

از انرژی هسته‌ای در جهت اهداف صلح‌آمیز بدون هر نوع تبعیض و مطابق مواد ۱ و ۲ این معاهده، خللی وارد نماید. در ادامه همین ماده همه اعضای معاهده متعهد شده‌اند که تبادل هر چه وسیع‌تر تجهیزات، مواد، دانش و اطلاعات فنی را در جهت مصارف صلح‌آمیز انرژی هسته‌ای تسهیل نموده و حق شرکت در این مبادلات را دارند. در چارچوب ماده ۶ معاهده مزبور کشورهای دارای سلاحهای هسته‌ای متعهد شده‌اند که با حسن نیت، مذاکرات درباره اقدامات مؤثر جهت توقف هر چه زودتر مسابقات هسته‌ای و خلع سلاح هسته‌ای، انعقاد معاهده خلع سلاح عمومی و کامل تحت کنترل شدید و مؤثر بین‌المللی را تعقیب نمایند.

متأسفانه پس از عضویت کشورهای فاقد سلاحهای هسته‌ای در معاهده منع گسترش، کشورهای دارای سلاحهای مزبور اقدام به ایجاد موانع و ترتیبات معاهده‌ای و غیرمعاهده‌ای جدیدی جهت محدود نمودن حق استفاده صلح‌آمیز از انرژی هسته‌ای نمودند.

در پایان‌نامه حاضر

سؤال اصلی عبارت است از اینکه با توجه به ویژگیهای حق استفاده صلح‌آمیز از انرژی هسته‌ای، محدودیتهای اعمالی بر استفاده مزبور از محمولی حقوقی برخوردارند یا نه؟ در این راستا سعی در بررسی اسناد پیش از انعقاد معاهده فوق‌الذکر، تحولات پس از انعقاد معاهده منع گسترش و هریک از محدودیتهای ایجاد شده بر سر راه استفاده صلح‌آمیز از انرژی هسته‌ای شده است.

سوالات فرعی عبارتند از: الف) چه گروه بندیهایی در چارچوب نظام منع گسترش وجود دارد؟ ب) مبانی حق استفاده صلح‌آمیز از انرژی هسته‌ای کدامند؟ منابع مورد استناد بیشتر متکی بر کتب، مقالات خارجی، داخلی و منابع اینترنتی می‌باشند.

فرضیه پایان‌نامه حاضر این است که کشورهای فاقد سلاحهای هسته‌ای عضو معاهده منع گسترش دارای حق استفاده صلح‌آمیز از انرژی هسته‌ای در چارچوب معاهده

مزبور می باشند و محدودیتهای اعمالی بر حق فوق الذکر از جایگاهی حقوقی برخوردار نیستند.

سازماندهی مطالب در این پایان نامه به صورت دو بخشی است. بخش اول استفاده صلح آمیز از انرژی هسته ای در چارچوب سازمانهای بین المللی و معاهده منع گسترش را بررسی نموده که خود دربر گیرنده دو فصل می باشد؛ فصل اول به بررسی اقدامات سازمان ملل و سایر سازمانهای بین المللی در راستای صلح آمیز از انرژی هسته ای پرداخته و در فصل دوم به بررسی مفاد ماده ۴ معاهده منع گسترش در خصوص استفاده صلح آمیز از انرژی هسته ای توجه نموده است. در فصل اول اقدامات سازمان ملل متحد، آژانس بین المللی انرژی اتمی، برنامه توسعه ملل متحد و بانک جهانی مورد بررسی قرار گرفته است. در فصل دوم توجه اصلی نگارنده علاوه بر بررسی سایر مفاد ماده ۴ متمرکز به ویژگیهای حق استفاده صلح آمیز از انرژی هسته ای بوده است که طی سه بهره به بررسی ویژگیهای مزبور پرداخته شده است. در بهره اول) مسلم بودن حق، در بهره دوم) غیرقابل تبعیض بودن حق و در بهره سوم) ابتدای حق مزبور بر حق توسعه، مطرح شده اند. در بهره دوم، یعنی بحث غیرقابل تبعیض بودن حق به مقایسه طرز برخورد ایالات متحده آمریکا و متحدانش با دو کشور هند و ایران در استفاده از انرژی هسته ای پرداخته ایم که این خود می تواند در اثبات عینی وجود تبعیض به ما کمک نماید.

در بخش دوم پایان نامه به بررسی رژیم های محدود کننده استفاده صلح آمیز از انرژی هسته ای پرداخته شده است. در این بخش نیز ما دو فصل خواهیم داشت. فصل اول مربوط به چارچوبهای غیرمعاهده ای محدود کننده استفاده صلح آمیز از انرژی هسته ای و فصل دوم به چارچوبهای معاهده ای محدود کننده استفاده صلح آمیز از انرژی هسته ای پرداخته است. در مورد چارچوبهای معاهده ای (فصل اول) به بررسی ابتکار امنیت اشاعه، گروه عرضه کنندگان هسته ای و کمیته زانگر پرداخته ایم که هر یک از موارد مزبور در بندی مختص به خود مورد نقد (نظریه طرفداران و منتقدینشان مورد بررسی قرار گرفته) قرار گرفته اند. اما در فصل دوم به نقد و بررسی پروتکل الحاقی، کنفرانسهای بازننگری (از این حیث که کشورهای دارای سلاحهای هسته ای سعی در طرح و قبولاندن نظرات محدود کننده استفاده

صلح آمیز در این کنفرانس‌ها بوده‌اند) و نهایتاً به بررسی بحث چرخه سوخت هسته‌ای پرداخته‌ایم و در پایان نتیجه‌گیری و ارائه راهکارهای مطرح شده‌اند..

در انتها، ضمائم که مشتمل بر جداول مربوط به بازنگری در معاهده منع گسترش، مناطق عاری از سلاح هسته‌ای، متن معاهده منع گسترش، موافقتنامه پادمان میان ایران و آژانس و پروتکل الحاقی می باشد درج شده. در این نوشتار سعی شده که در چارچوبی سازماندهی شده مباحث طرح شوند و با بررسی مسائل ذیربط دیدگاه منصفانه‌ای اتخاذ شود.

کلیات

بند اول) سوابق امر

در سال ۱۹۴۶ مجمع عمومی سازمان ملل با تصویب قطعنامه‌ای، «کمسیون انرژی اتمی سازمان ملل» را بنا نهاد و در همان سال ایالات متحده آمریکا نخستین طرح خود موسوم به «طرح باروخ»^۱ را در کمسیون مزبور ارائه نمود که بموجب آن کلیه مراحل مربوط به توسعه و استفاده از انرژی هسته‌ای می‌بایست به سازمانی بین‌المللی تفویض می‌گردید. این مراحل در برگیرنده کنترل یا مالکیت کلیه فعالیتهای مربوط به انرژی هسته‌ای، بازرسی و اجازه انجام فعالیتهای هسته‌ای دیگر، وظیفه ترویج و ارتقاء استفاده صلح‌آمیز از انرژی هسته‌ای و همچنین مسوولیت تحقیق و توسعه در این چارچوب بود.^۲

در دومین اجلاس کمسیون انرژی اتمی، آندره گرومیکو، نماینده شوروی، پیش‌نویس کنوانسیون معروف به «طرح گرومیکو»^۳ را ارائه نمود که اولویتهای آن برعکس طرح باروخ بود. براساس این طرح، می‌بایست ساخت، انباشت و کاربرد سلاحهای هسته‌ای ممنوع می‌شد و امحای کلیه سلاحهای هسته‌ای در ظرف مدت چند ماه انجام می‌گرفت و فقط پس از این اقدام بود که یک سیستم بین‌المللی برای نظارت بر اجرای تعهدات دول عضو ایجاد می‌شد. کنوانسیون موردنظر این طرح از مدت نامحدود برخوردار بود و بعد از تصویب شورای امنیت، با نظر مثبت کلیه اعضای دائم آن، لازم‌الاجرا می‌شد.^۴ به دلیل وجود اختلاف بنیادین در دو طرح مزبور، هیچ یک از این طرحها به اجرا درنیامدند.

در سال ۱۹۵۳ آیزنهاور، رئیس جمهور وقت ایالات متحده آمریکا، برنامه «اتم برای صلح»^۵ را در مجمع عمومی پیشنهاد نمود. ناظران بین‌المللی تاکید داشتند که طرح پیشنهادی آیزنهاور طرحی برای خلع سلاح هسته‌ای نیست بلکه ابتکاری برای سهیم کردن

^۱- Baruch Plan.

^۲- Goldblat J., The Nuclear Non-Proliferation Regime: Assessment and Prospects, in: Course of the Hague Academy of International Law, London, 1995, p. 21.

^۳- Gromyko Plan.

^۴- Ibid.

^۵- Atom for Peace.

تمامی ملل دنیا در منافع انرژی هسته‌ای است. البته در قسمتهایی از این طرح به مسائل امنیتی و کنترل تسلیحات پرداخته شده است.^۱

در پی مذاکرات صورت گرفته برای تعیین چگونگی اجرای این طرح، کنفرانسی در سال ۱۹۵۶ در مقر سازمان ملل متحد برگزار شد که به نام «کنفرانس ارزیابی جایگاه قانونی آژانس بین‌المللی انرژی اتمی» مشهور شد.^۲ بدنبال تشکیل این کنفرانس، آژانس در سال ۱۹۵۷ رسماً آغاز بکار کرد.

در سال ۱۹۶۰ مجمع عمومی با صدور قطعنامه ۱۵۷۶ خواهان انجام و ادامه تلاشها جهت رسیدن به توافقنامه‌ای برای جلوگیری از انتشار وسیع سلاحهای هسته‌ای شد.^۳ در سال ۱۹۶۱ مجمع عمومی طی قطعنامه ۱۶۶۴ از دبیر کل درخواست کرد که در مورد شرایط لازم برای تعهد دول هسته‌ای به اجتناب از ساخت یا اکتساب این نوع سلاحها تحقیق نماید.^۴ در همین سال قطعنامه‌ای معروف به قطعنامه ایرلند تصویب شد و مجمع عمومی بموجب آن از کلیه دولتهای عضو، بویژه دول هسته‌ای، می‌خواهد که تمام تلاش خود را برای انعقاد موافقتنامه‌ای بین‌المللی به کار بندند. در موافقتنامه مزبور باید دول هسته‌ای متعهد شوند که از انتقال اطلاعات لازم برای ساخت سلاحهای هسته‌ای به دولتهایی که دارای این گونه تسلیحات نیستند، اجتناب کنند و دول غیر هسته‌ای نیز متعهد به اجتناب از ساخت یا اکتساب اینگونه تسلیحات شوند.^۵

در اوت ۱۹۶۵، ایالات متحده آمریکا و سپس در سپتامبر همان سال، شوروی، پیش‌نویس مدنظر خود را در مورد کنوانسیون برای منع گسترش سلاحهای هسته‌ای، تقدیم کمیته خلع سلاح کردند.^۶ پس از این مجمع عمومی طی قطعنامه‌ای،^۷ اصول

^۱ - غرب‌آبادی، کاظم، آشنایی با معاهده منع گسترش سلاحهای هسته‌ای و پروتکل الحاقی، انتشارات مؤسسه فرهنگی مطالعات و تحقیقات بین‌المللی ابرار معاصر تهران، چاپ اول، ۱۳۸۳، ص ۱۴.

^۲ - همان.

^۳ - GA Res. 1576 (20 Dec. 1960).

^۴ - GA Res. 1669 (4 Dec. 1961).

^۵ - GA Res. 1665 (4 Dec. 1961).

^۶ - Singh N. and McWhinney E., Nuclear Weapons and Contemporary International Law, Martinus Nijhoff Publishers, The Netherlands 1988, p. 239.

^۷ - GA Res. 2026 (19 Nov. 1965)

پنج‌گانه‌ای را مطرح نمود و از کمیته خلع سلاح خواست تا در تدوین کنوانسیون مربوط به منع گسترش سلاح‌های هسته‌ای به آن اصول توجه نماید. این اصول عبارتند از:

(۱) معاهده باید هر گونه راه فراری را برای گسترش مستقیم یا غیر مستقیم سلاح‌های هسته‌ای به هر شکل توسط دول هسته‌ای و غیر هسته‌ای مسدود نماید.

(۲) معاهده باید منعکس کننده توازن مقبول حقوق و تکالیف متقابل دول هسته‌ای و غیر هسته‌ای باشد.

(۳) معاهده باید گامی به سوی تحقق خلع سلاح کامل و عمومی بویژه در عرصه خلع سلاح هسته‌ای باشد.

(۴) معاهده باید مقررات مقبول و کارسازی برای تضمین تأثیرگذاری خود داشته باشد.

(۵) هیچ یک از مقررات معاهده مزبور نبایستی تاثیر نامطلوبی بر حق گروهی از دولتها جهت انعقاد معاهدات منطقه‌ای بمنظور حصول اطمینان از منع کامل وجود سلاح‌های هسته‌ای در قلمرو آنها داشته باشد.

نهایتاً در ۲۴ اوت ۱۹۶۷ ایالات متحده آمریکا و شوروی، پیش‌نویس مشترکی را به کمیته خلع سلاح ارائه نمودند که پس از انجام اصلاحاتی به مجمع عمومی ارائه گردید. بدلیل طرح مباحث مفصل و نظرات مختلف در مجمع عمومی، دو دولت مزبور در ۳۱ سپتامبر ۱۹۶۸ متن تجدیدنظر شده‌ای را به کمیته اول مجمع عمومی تقدیم نمودند که نهایتاً در ۱۲ ژوئن ۱۹۶۸، مجمع عمومی اقدام به صدور قطعنامه ۲۳۷۳ نمود که متن معاهده منع گسترش ضمیمه آن بود.^۱ این معاهده در ۵ مارس ۱۹۷۰ لازم‌الاجرا گردید. این معاهده دارای اهدافی است که به شرح ذیلند:

الف) جلوگیری از گسترش تسلیحات هسته‌ای یا دیگر ادوات انفجاری

ب) ختم رقابت و مسابقه تسلیحاتی، خلع سلاح هسته‌ای و انعقاد معاهده‌ای در

مورد خلع سلاح عمومی و کامل

^۱- GA Res. 2373 (12 June 1968).